

ՍՍՀՄ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՍՈՎԵՏԻ ՀԱՐԱԲԱՂԵԱՆ ՆԻՍՏԸ

● Հարաբարի Եսրթին նուիրում նիտին լուսնակի արձանագրութեան ներկայ հատուածէն, որ 7192 կը հանդիսանայ մեր այս շարքին, կը պարզուի կարեւոր պարագայ մը. այլ համարապետութեանց ներկայացուցիչներ հայերէ կը պատկանեն փոխ-

զիշտմներ, առանց յստակացնելու սակայն զանոնք: Միջոց հայեր եւ Հայաստան զիջելու բան չունին իրենց տրամադրութեան տակ...:

Մենք հասկանում ենք, թէ ինչքան շատ են մեր խնդիրները ներքին ու միջազգային կեանքում, ասաց ՍՍՀՄ Գերագոյն սովետի նախագահութեան անդամ Պ. Ն. Լեւոնյանը անուան ֆիզիկայի ինստիտուտի տնօրէն Ն. Ս. Պապուրի: Մենք հարցերի լուծման ուղիներ ենք գտնում միջազգային գործերում, անգամ յաջողուց ամերիկացիներին հետ համաձայնութեան վալ երկրաշնչի վրայ կեանքի պահպանման բարդ հարցերի շուրջը: Իսկ **Լեւոնյանի** Հարաբարի իրադարձութիւնները շարունակում են մեզ անհանգստացնել արդէն մի քանի տարի:

Հայաստանի եւ Ատրպէյճանի գերագոյն սովետների նախագահութիւնները նախագահների այսօրուայ ելոյթներում, ներառեց ելոյթ ունեցողը, փոխզիջում էճնչեց: Հոետորն առաջարկեց ՍՍՀՄ Գերագոյն սովետի նախագահութեան անունից յանձնարարուով ուղարկել Լեւոնյանի Հարաբար, որը կ'օգնէր հանդոյց հանդոյցի յետեւից քանդել եւ հնարաւորութիւններ գտնել կարգաւորելու իրազրութիւնը: Երկու հանրապետութիւնները պէտք է միմեանց ընդառաջ գնան:

Ազգային տերիտորիալ հարցեր լուծելիս անընդունելի են բացայայտ թելադրանքը, կտրական եւ հակասահմանադրական գործողութիւնները, ասաց ՍՍՀՄ Գերագոյն սովետի նախագահութեան անդամ, Ուզպեկստանի կոմկուսի Կենտկոմի առաջին քարտուղար Ռ. Ն. Նիշանովը: Այժմ գլխաւոր խնդիրը ոչ թէ հանրապետութիւնների միջեւ ստեղծուած սահմանների վերանայումն է, այլ մեր ընդհանուր տանը կարգուկանոն հաստատելը:

Հոետորը ափսոսանք յայտնեց, որ Հ. Մ. Ոսկանանի ելոյթում փաստօրէն հարցը դրուեց այնպէս, որ ՍՍՀՄ Գերագոյն սովետի նախագահութիւնը պէտք է որոշում կայացնի այն ոգով, ինչ ոգով դա արել էր Հայկական ՍՍՀ Գերագոյն սովետը: Այդ հանդոյցը քանդելու համար պէտք է դադարեցունեն կտրական պահանջները, գործադուլները, միքիկները՝ իրենց ծայրայեղական կոչերով:

Հայաստանում եւ ԼՂԻՄում օրինական գրեւորումները իր ելոյթում ՍՍՀ Գիտութիւնների Ակադեմիայի նախագահ ՍՍՀՄ Գերագոյն սովետի ներկայացուցիչ, ակադեմիկոս Վ. Հ. Համբարձումեանը: Նա նշեց հասարակական կարգուկանոնը վերականգնելու համար վճարական պայքար մղելու անհրաժեշտութիւնը:

Վերլուծելով ստեղծուած իրադրութեան պատճառները, հոետորը պաշտպանեց ԼՂԻՄի այն ընտելիներին պահանջը, որոնք հանդէս են գալիս Ատրպէյճանի կազմից ինքնավար մարզի դուրս գալու եւ Հայկական ՍՍՀի կազմի մէջ այն մտցնելու օգտին: Գիտնականը խիստ ձեւով մի շարք մեղադրանքներ յայտնեց Ատրպէյճանական ՍՍՀի նախկին վեկալարութեան հասցէին՝ Լեւոնյանի Հարաբարի հայ ընտելիների նկատմամբ նրա վարած քաղաքականութեան համար: Նա նաեւ արտայայտեց իր մտահոգութիւնը այն առթիւ, որ, իր կարծիքով, ղեկուս փոքրիշատէ վճարական քայլեր չեն իրականացում ստեղծուած կացութեան լուրջ բարելաւման համար:

Մեր այսօրուայ որոշումից կախուած կը լինի այն, թէ մենք ինչ ժառանգութիւն կը թողնենք մեր թոռներին ու ծոռներին՝ եւս տասնամեակների ազգային թշնամանք, թէ՛ արժանիկ զգացում, ասաց ՍՍՀՄ Գերագոյն սովետի նախագահութեան անդամ, գրող Ռ. Հ. Համբարձումը:

Ահա թէ ինչու, այսօր քննարկելով փակուղուց դուրս գալու ելքը, մենք իրաւունք չունենք սխալուելու: Պէտք է անհետաքրքիր խոստովանել, որ նման սխալ արդէն թոյլ տուելին Հայաստանի եւ Ատրպէյճանի գերագոյն սովետների նախագահութեան նախագահները, որոնք հենց նոր ելոյթ ունեցան մեր առջեւ: Հարցի լուծման նրանց առաջարկած տարրերակները, ասաց հր-**ոետորը, ես, որպէս լեւոնյան, կը համեմատէի լեւոնյանում սկսեալ մեծ քարանձիման հետ: Ուրեմն ինչպէ՞ս վարուել: Իմ առաջարկութիւնը պարզ է. առայժմ ամէն ինչ թողնել այնտեղ, ինչպէս կայ, որը լիովին համապատասխանում է սահմանադրութեանը: Միաժամանակ հարկ կը լինէր մինչեւ սկզբունքային որոշումներ ընդունելը քննարկել Լեւոնյանի Հարաբարը միութեանական մարմինների ժամանակաւոր կառավարմանը յանձնելու հնարաւորութիւնը:**

Չայնը տրուած է Ատրպէյճանի կոմկուսի Կենտկոմի առաջին քարտուղար Ա. Ռ. Ն. Վեգիբովին: Ցաւալի ու դառն է, ասաց նա, որ 19րդ համամիութեանական համաժողովից յետոյ ՍՍՀՄ Գերագոյն սովետի նախագահութեան առաջին իսկ նիստում քննարկուած է մի հարց, որի բուն առաջադրումը կական վնաս հասցրեց հարեւան ժողովուրդների բարեկամութեանը: Պէտք է անյետաձգելիօրէն միջոցներ ձեռնարկել վերականգնելու հասարակական կարգը, օրինականութիւնը, պարզեցնելու աննախազէպ գործադուլը Ստեփանակերտում:

Գեմոկրատական ու հրապարակայնութեան լողունըներով քողարկուող արշաւը՝ բանախօսն անուանեց հակաիրաւական: Բնութագրելով ԼՂԻՄի իրադրութիւնը, նա նշեց, որ ինքնավար մարզի կուսակցական եւ սովետական մարմինները իշխանութիւն չունեն ինքնավար մարզում, իսկ մարզկանց կառավարում են նրանք, ովքեր իրենք են բացասական երեւոյթներ ստղրում:

Ընկեր Յարութիւնեանի հետ մէկտեղ, ասաց հոետորը, մենք չըջեցինք երկու հանրապետութիւնների շրջաններում: Մարզիկ այնտեղ ուղղակի ասում էին. թոյլ մի տուէք խախտելու մեր ժողովուրդների դարաւոր բարեկամութիւնը:

Մ. Ս. Կարպաչով. Դուք ասացիք ընկեր Յարութիւնեանի հետ ձեր հանդիպումների մասին: Իսկ ահա ընկեր Նիշանովին ինձ պատմել է, 20 թէ 25 տարի Ուզպեկստանի գեկալարները հանդիպումներ չեն ունեցել Տաճիկստանի գեկալարների հետ: Իսկ գրանք շատ մօտ հանրապետութիւններ են, նրանց ճակատագրերը միահիւսուած են, Սամարղանդում մեծ թուով տաճիկներ են ապրում: Իսկ հանրապետութեան գեկալարները քաւորդ դար չեն հանդիպել միմեանց: Ահա, թէ ինչպէս է լինում:

Երկու հարեւան՝ հայ եւ ատրպէյճանական ժողովուրդները յարաբերութիւնները բարդացած իրադրութեան մասին տարբեր պոլ խօսեց Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի առաջին քարտուղար Ս. Գ. Յարութիւնեանը: Կենտրոնական կոմիտէն, ասաց նա, հնարաւոր ամէն ինչ անում է, որպէսզի հասնի լեկտնորմալացնի իրադրութիւնը հանրապետութիւնում: Գիշ պարզ է, որ ընկեր Վեգիբովի հետ մենք ընդհանուր լեզու գտանք, որ անք փոխըմբռնման՝ հարցի լուծումը գտնելու ձգտման մէջն պէտք է լուծել հանդիստ, սոցիալիստական օրինակութեան շրջանակներում:

Հոետորը կոմստրուկտիվ համարեց փոխզիջողական տարրերի որոնումը: Դա կարող է լինել նաեւ ԼՂԻՄը ժամանակաւորապէս կենտրոնական միութեանական մարմիններին ՌՍՖՍՀ-ին ենթարկելը, մարզը ինքնավար հանրապետութիւն վերակազմելը, ՍՄԿԿ Կենտկոմից, ՍՍՀՄ Միւնիստրների խորհրդից, ՍՍՀՄ Գերագոյն սովետի նախագահութիւնից յարցոյներ Լեւոնյանի Հարաբար ուղարկելը: Հնարաւոր են նաեւ այլ տարրերակներ:

Բանաստեղծ, վրացական ՍՍՀ Գիտութիւնների Ակադեմիայի ակադեմիկոս Ի. Վ. Ապաշիծէն նշեց, որ Լեւոնյանի Հարաբարի հարցը, եւ, որպէս հետեւանք, Հայաստանի եւ Ատրպէյճանի յարաբերութիւնների լարուածութիւնը անսահման տարածում են պատճառում սովետական մարզկանց եւ յստակապէս վերաց ժողովրդին: Եւ ոչ միայն այն պատճառով, որ մեր եզրայինների վիշտը հանուրի վիշտն է, այլեւ այն պատճառով, որ վերաստանում շատ հայեր ու ատրպէյճանցիներ են ապրում: Ելք ունեցողը միացաւ այն կարծիքին, որ անյետաձգելիօրէն պէտք է սկսել երկու ժողովուրդների ներկայացուցիչներին հանդիպումներ: Առաջին հերթին դա պէտք է անեն մտաւորականութեան ներկայացուցիչները, որոնք եռանդալին նպաստել են անըրկելի կասեան ժողովուրդների բարեկամութեան հաստատմանը: Իսկական հայրենասիրութիւնը նշանակում է դրացի ժողովուրդների հետ բարեկամութեան ու լայն համագործակցութեան ուղիների որոնում:

Լեւոնյանի Հարաբարին առնչուող իրադարձութիւնները վնաս են բոլորիս, վնաս են սովետական ժողովուրդների բարեկամութեան համար, նշեց Մոսկուայի պետհամալսարանի պրոֆեսոր, ակադեմիկոս Ա. Ա. Լոկուցովը: Հայաստանում ընդունուած որոշումները հակասում են ՍՍՀՄ սահմանադրութեանը: Մենք պէտք է երկնք մեր երկրի հիմնական օրէնքից, խօսք պատմ չի կարող լինել ինքնավար մարզը Հայկական ՍՍՀի կազմի մէջ մտցնելու մասին:

Բազում տարիների ընթացքում ԼՂԻՄում շատ հարցեր են կուտակուել, բայց վերակառուցում է տեղի ունենում, եւ արդիւնաւորումները, որ նախատեսուած են ՍՄԿԿ Կենտկոմի եւ ՍՄԿԿ Միւնիստրների խորհրդի կողմից, պէտք է խիստ վերահրդուութեան տակ վերցունեն եւ, անշուշտ, կատարուեն ամենուկարճ ժամկէտում: Սա է հարցի լուծման գլխաւոր ուղին:

Հոետորն ընդգծեց երկու միութեանական հանրապետութիւնների մտաւորականութեան առանձնաբնուակ դերը հասարակութեան առողջ ուժերի համախմբման գործում: Առայժմ արդորը թուլացած է, ասաց նա: Այն սոցաւորութիւնն է ստեղծուած, որ իրադարձութիւնները ղեկավարում է մէկ ուրիշը եւ ոչ թէ Հայաստանի կուսակցական եւ սովետական մարմինները:

Նիստում ելոյթ ունեցաւ Հայկական Հանրապետութեան Գիտութիւնների ակադեմիկոս, պետական համալսարանի պրոֆեսոր Ս. Ա. Համբարձումեանը: Լեւոնյանի Հարաբարի հարցը նոր չէ ասաց նա: Պատմական անարդարութիւն էր կատարուել, եւ հայ ժողովրդի մի մասը իր կամքին հակասակ յայտնուել էր Սովետական Հայաստանից դուրս ստեղծուած ինքնավար կազմաւորման մէջ: Նա յայտարարեց, որ այսօր Հայաստանում քաղաքական նոր իրադրութիւն է, զանգուածային համաժողովրդական շարժում, որի հիմքը հաւատն է բանականութեան եւ արտադրութեան յաղթանակի նկատմամբ:

Հոետորը իր պարտքը համարեց յայտարարել, որ բոլորը ծայրաստիճան դառնացած են եւ դապասարտում են «Զուարթնոց» օղանաւակայանի տխուր բռնաճիւղը: Կասկած չկայ, որ մեղաւորները պէտք է յայտնաբերուեն եւ խստիւ պատժուեն: Մենք դատապարտում ենք նաեւ գործադուլներն ու հացադուլները, որոնք, ինչպէս յայտնի է դարձել ինձ, արդէն դադարեցուել են:

Եւ միաժամութիւն կանուանէի այն յոյսը, թէ ժողովրդի շարժումը կարելի է հանդարտեցնել եւ ի չիք դարձնել ինտերնացիոնալիզմն ու ժողովուրդների բարեկամութիւնն ամբաստանելու կոչերով, ասաց նա:

Հոետորը միաձայնութիւն յայտնեց Մ. Ս. Կարպաչովի հետ, որն ընդգծեց, որ մենք պէտք է փոխզիջումներ որոնենք:

Մ. Ս. Կարպաչով. Իմ կարծիքով, ձեր ելոյթում փոխզիջման հնարաւորութեան ակնարկ անգամ չկայ: Առաջին ելոյթն է, որտեղ ինքնաքննադատութեան եւ փոխզիջման ակնարկ անգամ չի երեւում: Չեր ելոյթը ցոյց է տալիս, թէ ուր էք դուք, հեղինակաւոր մարզիկ, առաջնորդում երկտասան դուրեւանը, ուր էք դուք կանչում ժողովրդին: Չէ որ դուք չէք ուզում երկխօսութեան մէջ մտնել, ընկեր Համբարձումեան, կր ուզում էք այն սոցաւորութիւնը ստեղծել, թէ հենց դուք կր պայքարում յանուն Լեւոնյանի Հարաբարի, պաշտպանում հայ ժողովրդի շահերը: Իսկ մի՞թէ կարելի է հայ ժողովրդի, Լեւոնյանի Հարաբարի շահերը առանձնացնել Ատրպէյճանի, ամբողջ երկրի շահերից:

Եւ համակարծիք եմ այն ամէնին, ինչ դուք ասացիք ցուրտի, ապրումների իմաստով: Դա մեզ բոլորիս է անհանգստացրել: Բայց դուք չէք ուզում երկխօսութեան մէջ մտնել ոչ մի այն ատրպէյճանցիներին այլեւ մեզ հետ: